

ЕКОЛОГИК ХАВФЛАРНИНГ ОРТИШИДА ИНСОН ОМИЛИ.

Xorazm viloyati Favqulodda vaziyatlar boshqarmasi

HFXO'M o'qituvchisi

Atadjanov Rustam

Annotatsiya.

Ushbu maqolada ekologik xavflarning ortishida inson omilining bevosita ta'siri ilmiy yondashuv asosida tahlil qilinadi. Aholi sonining ko'payishi, sanoatning tezkor rivojlanishi, qishloq xo'jaligi faoliyati, energiya iste'moli va shaharsozlik jarayonlari atrof-muhitga ko'rsatadigan salbiy oqibatlari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, tabiiy resurslardan me'yoridan ortiq foydalanish, chiqindilar hajmining ko'payishi, havo va suv ifloslanishi kabi holatlar global ekologik muvozanatga qanday zarar yetkazayotgani izohlab beriladi. Maqola yakunida inson omilidan kelib chiqadigan xavflarni kamaytirish uchun zarur bo'lgan ekologik siyosat, barqaror rivojlanish tamoyillari va ongli iste'mol madaniyatining ahamiyati asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: Ekologik xavf, inson omili, ifloslanish, barqaror rivojlanish, tabiiy resurslar, chiqindilar, ekologik muvozanat, atrof-muhitni muhofaza qilish.

Hozirgi globallashuv davrida ekologik muammolar insoniyat oldida turgan eng dolzarb masalalardan biriga aylangan. Yer sharida kechayotgan sanoatlashtirish jarayonlari, urbanizatsiya sur'atlarining tezlashuvi, tabiiy resurslardan chegarasiz ravishda foydalanish va energiya iste'molining oshishi tabiatning o'zini tiklash imkoniyatlarini sezilarli darajada susaytirib qo'ymoqda. Ekologik xavflarning ko'payishida tabiiy jarayonlar ham muhim omil bo'lsa-da, asosiy tahdid inson faoliyatidan kelib chiqadi. Insonning kunlik ehtiyojlari va iqtisodiy manfaatlar yo'lida amalga oshiriladigan faoliyatlar ko'pincha ekologik barqarorlik talablariga mos kelmaydi. Atmosferaga chiqarilayotgan zararli moddalar miqdorining ortishi,

suv havzalarining ifloslanishi, oʻrmonlarning kesilishi, tuproq degradatsiyasi va chiqindilar toʻplanishi ekologik xavflarni kuchaytiruvchi bosh omillardan hisoblanadi. Bunday tahdidlar nafaqat mahalliy ekologik holatga, balki global iqlim oʻzgarishiga ham bevosita taʼsir koʻrsatmoqda. Ekologik xavflarning ortishida inson omilini chuqur tahlil qilish, muammolarning kelib chiqish sabablarini ilmiy asosda aniqlash va ularning yechimiga yoʻnaltirilgan strategiyalar ishlab chiqish bugungi kunda alohida ahamiyat kasb etadi.

Insonning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanish sari intilishi atrof-muhitga kuchli bosim koʻrsatadi. Avvalo, sanoat korxonalarining koʻpayishi atmosferaga zararli gazlar chiqarilishini keskin oshiradi. Mazkur jarayon natijasida havodagi karbonat angidrid, azot oksidlari va boshqa zararli moddalar koʻpayib, ekologik muvozanat buziladi. Bu holat quruqlik va suv ekotizimlarining tabiiy faoliyatiga salbiy taʼsir etib, iqlim oʻzgarishini tezlashtiradi.

Aholi sonining koʻpayishi tabiiy resurslarga boʻlgan talabni oshiradi. Energiya manbalari, suv, oʻrmonlar, hayvonot va oʻsimliklar dunyosiga boʻlgan ehtiyojning keskin ortishi esa resurslarning qayta tiklanish jarayonini sekinlashtiradi. Oʻrmonlarning kesilishi tuproq eroziyasiga, suv havzalarining kamayishiga va biologik xilma-xillikning qisqarishiga sabab boʻladi. Shuningdek, yer osti resurslarining nazoratsiz qazib olinishi geologik muvozanatning buzilishiga olib keladi.

Ekologik xavflarning kuchayishida eng katta omillardan biri — turli shakldagi ifloslanishdir. Atmosfera ifloslanishi nafaqat havoning sifatini yomonlashtiradi, balki inson salomatligiga xavf tugʻdiradi. Suv havzalariga tushayotgan sanoat oqavalari va maishiy chiqindilar esa ichimlik suvining kamayishiga, daryo va koʻllarning biologik hayotiga zarar yetkazadi. Shuningdek, tuproqning kimyoviy moddalar bilan ifloslanishi qishloq xoʻjaligi mahsulotlarining sifatini pasaytiradi va oziq-ovqat xavfsizligiga tahdid soladi. Urbanizatsiya jarayonlari rivojlanishi bilan

chiqindilar miqdori ham ortib bormoqda. Yirik shaharlar yaqinida yuzaga keladigan chiqindi poligonlari ekologik xavflarning markaziga aylanmoqda. Turmushda ishlatilayotgan plastmassa, rezina, kimyoviy moddalar va radiosaktiv chiqindilar tabiatda oson parchalana olmaydi. Ularning to'planishi havoga, suvga va tuproqqa zarar yetkazib, inson salomatligi uchun jiddiy xavf tug'diradi. Zamonaviy qishloq xo'jaligida kimyoviy o'g'itlar va pestitsidlardan keng foydalaniladi. Ularning me'yoridan ortiq qo'llanishi tuproqning tabiiy tarkibiga zarar yetkazadi, suv havzalariga yuvilib tushishi esa suv sifatini buzadi. Intensiv dehqonchilik usullari yer unumdorligini pasaytiradi va ekotizimlarning tabiiy barqarorligini izdan chiqaradi. Chorvachilikning kengayishi ham metan gazi chiqindilarining ko'payishiga sabab bo'lib, iqlim o'zgarishiga hissa qo'shadi. Ilm-fan va texnologiyaning taraqqiyoti inson hayotini yengillashtirgan bo'lsa-da, ekologik muammolarni kuchaytirishi ham mumkin. Zavodlar, avtomobillar, elektr stansiyalari va maishiy texnikalar tomonidan chiqarilayotgan issiqxona gazlari global isishni jadallashtiradi. Elektron chiqindilar (e-waste) miqdorining keskin ortishi ham zamonaviy ekologik muammolardan biridir. Bunday chiqindilar o'z tarkibidagi og'ir metall va toksik moddalar bois atrof-muhitga jiddiy zarar yetkazadi. Ekologik xavflarning oldini olish uchun davlat siyosati, texnologik innovatsiyalar va aholi ekologik madaniyatining oshirilishi muhim ahamiyatga ega. Atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha qonunlarning kuchaytirilishi, chiqindilarni qayta ishlash tizimini rivojlantirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalariga o'tish va ekologik ta'limni kengaytirish insonning tabiatga bo'lgan salbiy ta'sirini sezilarli kamaytirishi mumkin. Har bir fuqaroning ongli iste'mol madaniyatiga ega bo'lishi barqaror ekologik muhitni shakllantirishning eng muhim omillaridan biridir.

Iqlim o'zgarishi bugungi kunda dunyo miqyosidagi eng katta ekologik tahdidlardan biridir. Bunda asosiy omil — inson faoliyati natijasida issiqxona gazlarining ortishi. Neft, gaz va ko'mir kabi yoqilg'ilarni katta hajmda yoqish atmosferadagi karbonat angidrid miqdorini ko'paytirib, Yer yuzasining o'rtacha

haroratini oshirmoqda. Natijada muzliklar tez eriydi, qurg'oqchilik, kuchli yomg'irlar, suv toshqinlari va ekologik migratsiya kabi holatlar ko'payib bormoqda. Bu jarayon insoniyatning o'zi istiqomat qiladigan hududlarga ham bevosita xavf tug'diradi. Ekotizimlarning barqaror faoliyat ko'rsatishi biologik xilma-xillikka bog'liq. Inson tomonidan o'rmonlarning kesilishi, tabiiy yashash joylarining buzilishi, ovchilikning kuchayishi va kimyoviy ifloslanish hayvonot hamda o'simlik turlarining qisqarishiga olib kelmoqda. Ko'plab turlar yo'qolish xavfi ostida qolayotgani nafaqat ekologik muvozanatga, balki oziq-ovqat zanjiriga ham ta'sir ko'rsatadi. Biologik xilma-xillikning kamayishi inson uchun zarur bo'lgan tabiiy dorilar, mineral moddalar va qishloq xo'jaligi ekotizimlari barqarorligining susayishiga sabab bo'ladi. Inson omilining eng jiddiy oqibatlaridan yana biri — suv resurslarining qisqarishidir. Sanoat korxonalari, maishiy iste'mol va qishloq xo'jaligi faoliyati oqibatida daryolar, ko'llar va yer osti suvlarning ifloslanishi kuchaymoqda. Aholi soni ortgani sari toza ichimlik suviga bo'lgan ehtiyoj oshib boradi, biroq suv resurslari qayta tiklanish sur'atlari bilan mos kelmayapti. Bu holat suv tanqisligi, qurg'oqchilik va ekologik muammolarning keskinlashuviga olib keladi.

Ozon qatlamining yemirilishi ham inson faoliyatining salbiy oqibatlaridan biridir. Aerozollar, freonlar va kimyoviy moddalar atmosferaning yuqori qatlamiga ko'tarilib, ozon molekulalarini yemiradi. Ozon qatlamining ingichkalashuvi Yerga ultrabinafsha nurlarining ko'proq tushishiga sabab bo'ladi. Bu nurlar tirik organizmlar uchun xavfli bo'lib, teri saratoni, immun tizimining zaiflashishi va o'simliklarning nobud bo'lishiga olib kelishi mumkin.

Ko'plab davlatlarda iqtisodiy o'sish ekologik barqarorlikdan ustun qo'yiladi. Yangi zavod va fabrikalar qurilishi, infratuzilma kengayishi va qurilish hajmining oshishi iqtisodiy foyda keltiradi, biroq ekologik zararlarni kuchaytiradi. Barqaror rivojlanish konsepsiyalari ishlab chiqilgan bo'lsa-da, ularning amaliyotga tatbiq

etilishi ko‘p hollarda yetarli emas. Iqtisodiy ehtiyojlar bilan ekologik talablardagi ziddiyatlar ekologik xavflarning ortishiga sabab bo‘lmoqda. Ko‘plab hududlarda ekologik nazorat tizimlarining yetarli darajada rivojlanmagani ham muhim muammolardan biridir. Chiqindilarni qadoqlash, qayta ishlash va zararini kamaytirish bo‘yicha me‘yoriy talablar to‘liq bajarilmasligi ifloslanish darajasining oshishiga olib keladi. Monitoring tizimlarining zamonaviy texnologiyalar bilan ta‘minlanmagani ekologik muammolarni oldindan aniqlash va ularning oldini olish imkoniyatlarini cheklaydi. Ekologik muammolarning katta qismi aholining ekologik madaniyati yetarli emasligidan kelib chiqadi. Chiqindilarni saralash, suvdan tejankorlik bilan foydalanish, ekologik toza mahsulotlarni tanlash, daraxt ekish kabi oddiy odatlar jamiyatda keng yo‘lga qo‘yilmagan. Aholining ekologik savodxonligini oshirish, maktab va oliy ta‘lim muassasalarida ekologik ta‘limni kuchaytirish ekologik xavflarni kamaytirishda muhim o‘rin tutadi.

Xulosa.

Ekologik xavflarning ortishida eng asosiy omil insonning bevosita faoliyatidir. Sanoatlashtirish, urbanizatsiya, resurslardan me‘yoridan ortiq foydalanish, chiqindilar hajmining ko‘payishi, kimyoviy moddalarning keng qo‘llanishi va energiya iste‘molining oshishi atrof-muhitning tabiiy muvozanatini jiddiy buzmoqda. Bu jarayonlar natijasida havoning ifloslanishi, suv tanqisligi, tuproq degradatsiyasi, biologik xilma-xillikning qisqarishi va global iqlim o‘zgarishi kabi muammolar chuqurlashib bormoqda. Ekologik xavflarni kamaytirish uchun inson omiliga ta‘sir etuvchi chora-tadbirlarni kuchaytirish zarur. Avvalo, ekologik siyosatning qat‘iylashtirilishi, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, chiqindilarni kamaytirish va qayta ishlash tizimini rivojlantirish muhimdir. Shuningdek, energiya ishlab chiqarishda qayta tiklanuvchi manbalarni keng joriy etish, sanoat korxonalarida ekologik standartlarga qat‘iy rioya qilish va monitoring tizimlarini takomillashtirish ekologik barqarorlikni ta‘minlashda asosiy o‘rin

tutadi. Jamiyatning ekologik madaniyatini oshirish, aholiga ekologik ta'lim berish va ongli iste'mol madaniyatini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir insonning tabiatga nisbatan mas'uliyatli munosabati, kundalik hayotdagi kichik ekologik amaliyotlar ham umumiy ekologik xavfsizlikka sezilarli hissa qo'shadi.

Xulosa qilib aytganda, ekologik xavflarning oldini olish va barqaror rivojlanishni ta'minlash insonning atrof-muhitga bo'lgan munosabatini o'zgartirish, ekologik mas'uliyat va ilmiy asoslangan yondashuvlarni hayotga tatbiq etishni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

2. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну/Пер. с нем. В.Седельника и Н.Федоровой; Послесл. А.Филиппова. - М: Прогресс-Традиция, 2000. - 384 с.

3. Nigmatov A.I. Ekologiya: asosiy atama va iboralarning izohli lug'ati. - T., 2002, 15-16 betlar.

4. Кузнецова К.М. Экологические риски в концепции общества риска // Развитие общественных наук российскими студентами. Краснодар, 2017. С. 41-45.

5. Маршак А.Л. Глобальная экологическая культура общества как фактор формирования социальной толерантности // Общество и право, 2003. № 1. С.38-51.